

PROLOG LA SUPLIMENTUL „EUGEN RELGIS”

În laboratorul redacțional unde se pregătesc viitoarele Suplimente anunțate de „Realitatea Evreiască” sub genericul *Argumente pentru cultura memoriei*, cel mai apropiat de stadiul final se află grupajul de texte conceput a readuce în actualitate personalitatea proeminentă a lui Eugen Relgis (pseudonim obținut prin citirea inversă a numelui de familie: Sieglar, Eisig, n. la Piatra Neamț, 1895 – m. la Montevideo, 1987). Cariera sa multilaterală, de literat multiplu înzestrat și conferențiar cu largă audiență, acoperă două tronsoane aproape egale ca durată și calitativ: la Iași și în București, între 1912 – 1947, apoi în mari centre urbane ale Americii de sud, unde se va și sfârși pelerinajul său de intelectual cu susținută prestanță printre animatorii programelor umanitariste și pacifiste. A fost recunoscut drept partener de idei, de proiecte și de acțiuni cu pronunțat impact internațional de către eminenți reprezentanți ai gândirii europene, precum Romain Rolland sau Stefan Zweig. Până la vârsta înaintată a profeților Sionului, nu și-a precupețit energia pentru a propulsa o cât mai fertilă înțelegere asupra legăturilor dintre iudaism și lumea modernă.

Până târziu, dincolo de mijlocul anilor '80, au trăit la București două surori ale lui Eugen Relgis, contactate de istoricul literar Leon Volovici. De la ele, a obținut o substanțială arhivă, transferată la Iași, în custodia Institutului de istorie literară „Alex. Philippide”. Se păstrează și stă la dispoziția cercetătorilor o mare cantitate de dactilogramme, însemnări, corespondență, precum și cărți ale harnicului cărturar, ediții rare, cum ar fi seria Operelor Complete, traduse și publicate în America de Sud pe vremea când autorul lor fusese chemat în sânul unor importante instituții academice, care i-au și propus candidatura la Premiul „Nobel” pentru pace. Cu caracter de document de arhivă, reluăm aici schița de sinteză datorată lui Leon Volovici – text inserat, inițial, în „Revista Culturii Mozaic” din 15 aprilie 1982. (G.Ș.)

Eseurile despre iudaism ale lui Eugen Relgis

Romancier, poet, eseist și publicist de renume, Eugen Relgis a fost, începând din preajma primului război mondial, o prezență de marcă în viața intelectuală din România. Lucrările sale dedicate mișcării pentru pace și umanitariste, îndeosebi *Principiile umanitariste* din 1922 (tradusă până acum în 18 limbi), l-au impus pe Eugen Relgis pe plan european printre oamenii de cultură și știință ce-și propuneau crearea unei „Internaționale a intelectualilor”, al cărei obiectiv principal era instaurarea unui climat de colaborare între națiuni și, prin aceasta, evitarea războaielor.

Internaționalist și „cetățean al universului”, Relgis a rămas, totodată, definitiv legat de cultura română, „pe care – cred – nu am abandonat-o, ci am rămas constant, de la debutul meu, din 1912, gândind și scriind românește până în prezent”, cum mărturisea el în 1981.

Cine urmărește traiectoria intelectuală a lui Eugen Relgis poate observa că militantul pentru pace și-a aflat în moștenirea iudaică fermentul spiritual și suportul etic al acțiunilor

și inițiativelor sale, cu ecou internațional. Gândirea sa a fost marcată hotărâtor de influența Bibliei, din care și-a extras, într-o anumită măsură, elementele doctrinei sale umanitariste. Într-o conferință din 1955 (Confesiunea unui scriitor), ținută la Universitatea din Montevideo, Relgis declara: „...eu n-aș putea să mă „întorc” (la iudaism) pentru simplul motiv că niciodată nu l-am abandonat, nu puteam să-l abandonez, fiind integrat în vasta sa realitate prin realitatea însăși a preocupărilor mele sociologice și etice, umanitariste și pacifiste” (în volumul *Homenaje a Eugen Relgis en au 60-a aniversario*, Montevideo, 1955).

În 1936, Relgis și-a adunat, în culegerea de *Eseuri despre iudaism*, o bună parte din tot ce a publicat pe această temă, iar după două decenii eseurile apar și în versiune spaniolă (*Profetas y poetas. Valores permanentes y temporarios del judaismo*, Buenos Aires, 1955), completate cu pagini scrise ulterior.

Relația pe care o stabilește Relgis între *umanitarism* – considerat ca o „gândire activă”, „o metodă critică aplicată la realitățile naturale, umane și sociale – și *iudaism* este discutată de el în repetate rânduri, începând cu studiul *Umanitarismul biblic*, din 1926. Argumentele sunt scoase cu precădere din demonstrarea vocației universaliste a iudaismului, ca religie, etică și concepție despre viață: „Înțelesul cel mai înalt al moralei biblice, semnificația practică a iudaismului este: universalismul”, notează el, iar în alt loc, într-o formulare memorabilă, va adăuga: „Iudaismul e cuprins în umanitarismul modern ca o flacără într-un glob de cleștar”.

Monoteismul, elogiul spiritului și libertății umane, mesianismul biblic sunt valori care conferă iudaismului perenitate și o mare putere de iradiere, înlesnindu-i integrarea în gândirea și civilizația europeană modernă. „Iudaismul – (Moise, Isaia, Ieremia, Daniil...) – a centralizat problemele vieții în Om, în fiul Pământului, în individ, în imperativul moral al conștiinței. Ideea, flacăra purificatoare a spiritului – a eticii valabile în fiecare individ – trebuie să ardă în trupul său, în lupta grea cu materia pururi schimbătoare și primejdioasă...”

Aceleași semnificații, de puternică rezonanță modernă, Relgis le descoperă în destinul lui Moise, ca și în cărțile profeților, „întrupări ale marilor năzuinți omenesci”. Urmărit în câteva ipostaze literare, Moise este pentru Relgis o personalitate umană copleșitoare, care rezumă și revelează sensul istoriei milenare a evreilor, dar și „un simbol al destinului divin și uman”. De o tragică actualitate este, pentru intelectualul umanist în anii prigoanei fasciste, mesajul profeților. Într-un articol din

„Renașterea noastră”, din 10 ianuarie 1942, Relgis scrie: „Cărțile profeților pot fi recitate oricând, de oricine. Mai cu seamă în marile ore ale destinului individual sau colectiv, glasurile vechilor înțelepți – vizionari sau răzvrățiți, „trimiși ai Domnului” sau ocrotitori ai norodului – răsună în adâncul conștiinței cutremurate. Adevărul lor e permanent, avertismentul lor cere mereu ascultare, blestemul lor cade neistovit, peste veacuri și continente, consolarea lor e caldă ca și viața din care s-a plămădit, trecând din generație în generație, ca moștenire nepieritoare a curajului, a speranței și a voinței de izbăvire”.

Esența iudaismului modern, raportat la „cerințele spirituale ale vremurilor noi”, este cercetată pornind de la cunoscutul eseu din 1926 al lui Martin Buber, care analizează „cele trei căi” în fața cărora s-a aflat poporul evreu: calea umanitaristă, cea națională (a întemeierii unui stat) și calea conservatorismului religios. Din contopirea lor, Buber (ca și Relgis, dar cu unele rezerve) încearcă să propună o sinteză.

Interesul lui Buber pentru iudaism nu se limitează la problemele generale și la „valorile permanente”. Formele de interferență cu spiritualitatea evreiască sunt multiple și reflectă un orizont larg de cuprindere. Intelectual al veacului XX, Relgis e atras de marile drame de conștiință și de credință care au marcat istoria iudaismului. El caută să găsească o explicație chinuitoarelor oscilații și îndoiele ale lui Uriel da Costa, să reintegreze iudaismului gândirea lui Spinoza, filozoful care „l-a găsit pe Dumnezeu în propria sa conștiință”.

Un alt filon care stimulează meditația scriitorului este reprezentat de operele literare cu tematică evreiască (motive biblice, hasidice etc.): poemele lui Ed. Fleg, creațiile lui St. Zweig, dramele lui Anski, proza lui M.M. Sforim. Luând ca punct de plecare câteva studii apărute în Franța, Relgis pătrunde apoi pe terenul mai complex și mai delicat al psihologiei creației, în încercarea de a depista în structura intimă a unor scriitori (Proust, chiar Montaigne), „componentele” iudaice. Dintr-o perspectivă asemănătoare este comentată creația unor pictori evrei: Reuven Rubin, L.Zin, Marcel Iancu.

Un eseu pătrunzător consacră Relgis antisemitismului, văzut cu ochiul sociologului care descrie, cu obiectivitate și răceală aparentă, o gravă tulburare psihosocială. Iată cum este definit fenomenul: „Înțeleg prin antisemitism acea maladie psihică ale cărei manifestări prezintă caracteristicile fobiei, adică obsesiei. Când cineva este obsedat de o

imagine, de o idee, de un individ sau chiar de o colectivitate, acestea devin centre ale lumii – și toate cauzele și efectele, oricât de depărtate și de deosebite ar fi ele, sunt raportate la obsesia inițială. Această obsesie ajunge să cuprindă întreaga conștiință a cuiva – și atunci ea capătă o putere dinamică, explozivă”.

Ca și în paginile sale literare, E.Relgis se dovedește și în cele două volume de eseuri despre iudaism, integrat vieții intelectuale și artistice din România. Filofurii și comentarii subtile sunt dedicate unor cunoscuți scriitori și publiciști: M.Schwartzfeld, A.L.Zissu, Enric Furtună, A.Steuermer-Rodion, I.Brucăr, la care am adăuga tulburătoarea evocare a lui Iosif Gutman (I.Bunescu), mult înzestratul fiu de rabin, ucis în pragul tinereții, în cumplitul ianuarie al anului 1941.

Varietatea preocupărilor lui Relgis în sfera iudaismului reflectă viziunea unitară care le generează. Toate aspectele sunt considerate ca forme de manifestare ale aceleiași spiritualități. *Asumarea* ei este hotărâtoare pentru intelectualul evreu de pretutindeni, aflat în căutarea identității sale și a drumului propriu. „...Suntem – scria Relgis într-un mesaj către Cenaclul literar „Menora” din Ierusalim, în 1962 – tributarii înțelepciunii, poeziei și credinței străvechi”. Intelectualul evreu, și mai cu seamă scriitorul, ca „artizan al culturii”, trebuie să se afle într-un continuu dialog cu tradiția careia îi aparține. De aici pornesc toate eforturile de înnoire. „Datoria noastră – insistă el – e să creăm valori noi cu ajutorul celor vechi”.

Prezente sub formă transfigurată în romane, confesiunile autobiografice nu lipsesc nici din eseurile lui Relgis (ca în *Strămoșul meu „David Gugumanul”*); ele dezvăluie rădăcina afectivă, strict personală, a atașamentului său față de universul spiritual din care a ieșit, devenit esențial bagaj sufleteș în lungile peregrinări prin lume. Poate că tocmai aceste fire nevăzute, care vin din străbuni și din copilărie, cu miraculoase însușiri regeneratoare, explică magistrala consecvență a întregii sale activități, pe parcursul a șapte decenii, închinată, cu fervoare și inteligență, unor idealuri umanitare.

LEON VOLOVICI

Magistrala consecvență

Formula propusă în finalul textului de mai sus pentru a caracteriza armonia activității desfășurate de Eugen Relgis are în vedere coerența principiilor adoptate încă din tinerețe, o fidelitate față de idealuri ce l-au impus în stima lumii intelectuale de pretutindeni. Perfecta identitate dintre vorbe și fapte în planul multiplelor inițiative pragmatice de promovare a convingerilor sale pacifiste și umanitariste se impune atenției în bogata lui publicistică, în cărțile numeroase dar și în corespondența purtată cu reputați exponenți ai culturii de pe toate meridianele. Începând de prin 1970, Mircea Handoca a explorat importante schimburi epistolare cu H.Barbusse, cu Upton Sinclair, St. Zweig sau Romain Rolland. Prin scrisori, cercetătorul din București a intrat în contact susținut cu Eugen Relgis, stabilit la Montevideo. Din „pribegia sud-americană”, îndepărtatul corespondent exprimă profundă emoție la recepționarea fiecărui mesaj din „țara natală”. Făcea un adevărat eveniment din primirea, sporadică, a câte unei reviste „de acasă”, precum „Viața Românească”, „Magazin istoric” sau „Tribuna României” și cerea insistent „Manuscriptum” (la 12 febr.1974). La 9 martie 1977, se arăta profund afectat de catastrofa zguduire a pământului la București: „Nici nu sunt în stare să exprim ce simt și ce gândesc din acest depărtat refugiu, după ce am aflat de cataclismul cutremurului din țară, de atâtea distrugerii și atâtea mii de victime...Îți doresc sănătate, pace și putere de reînnoire în încercările cumplite din aceste vremuri”. Urarea de pace încheie, ca o parafă, epistolele lui Relgis.În anul 1980 mai spera să aibă parte de o prezentare monografică iar în acest scop furniza instrucțiuni asupra folosirii arhivei personale depuse la Ierusalim. (G.Ș.)

Remember

ADA BRUMARU

O carieră cât o viață: în cei 58 de ani în care a scris, a făcut emisiuni de radio, filme de televiziune și a condus o redacție din Radio România Muzical, Ada Brumaru a fost una din cele mai respectate voci din critica muzicală din țara noastră. Am adăuga că

a avut ocazia să realizeze și la Radio France o serie de emisiuni despre muzica românească, invitată fiind datorită prestigiului de care se bucura și a stăpânirii excelente a limbii franceze.

Ada Brumaru s-a stins din viață în primavara aceasta,

la vârsta de 78 de ani. Avea în pregătire, la Editura Muzicală, un volum cuprinzând o parte din cronicile ei muzicale, intitulat „Insemnări răzlete”. La 15 noiembrie a.c. volumul a fost lansat la Muzeul Național „George Enescu”. Profesionalismul Adei Bru-

maru, valoarea culturală a cronicilor ei, distincția sa „aristocratică”, după cum a caracterizat-o Lazăr Cosma, președintele Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor, au constituit elemente comune ale evocărilor făcute de prof. ing. Osy Lazăr, președintele

C.E.B., de colegele ei de-a lungul deceniilor - Despina Petecel și Elena Zottoviceanu. Interpreți de prestigiu ai vieții noastre muzicale: Valentin Gheorghiu, Gabriel Croitoru, Marin Cazacu, Roxana Gheorghiu au oferit scurte recitaluri. (A.B.)

